

3 91

K. V. ZUBKOVA

ICTIŃ TIF DEP OORUZB

GBI-n Ojrot-bolygi
Ojrot-Tura 1934 ç.

61
3-91

К. V. ZUBKOVA

Іctiң tif деп оорузъ

I. F. TJUMAK көcyрген

Горно-Алтайская Область
• БИБЛИОТЕКА •

GBI-ң Оjрот-вөлыгi
Оjрот-Тура 1934 ҫ.

7. dx
65556

Ictin tif dep ooruzь

Sotsial çazaly-la kol kyci le
çatkandar su kadьгып kiceeri

Bastra kol kyci le çatkandardьң çyrym-çadьның polozenijazьн çarandьrarga, çurt kizilerdiң kul'turnьj keregin ɵrɵlɵd-rgɵ, onon-do ɵskɵ su kadьгы kereginde Sovet bařkaruudьң ɵtkyrgen amadagan şyultezi aajьnca: icer suuzьн çarandьrарьнап, kanalizatsija ɵtkyrgeninen vaza onon-do başka çyrym çadьзыньн çarandьrar, çarandьrar keregin revoljutsija aldьndagь ɵji le tynejleştirer bolzo, ictin tif dep ooruzь cik çok tɵmɵndɵj verdi. Tala çerdin albatь xozjajstvozьna tif dep ooruzь syreen cьгыm edip çat, ictin tif ooruzь ucuragan zajьn işmekcilerdin tal orto işter ɵjin 50 kynin çogoltьp çat. ɵskɵ çuguş oorularga tynej, ictin tif dep ooruzь başka, başka kizilerge tijp oorudar emes, bastra (massovьj) çurt kizilerin de oorudar. Aiazьnda oorup turgan kizilerdin toozь kanca, kanca munça çedip turar (kandьj-la çuguş ooruga oorup turgan massovьj oorunь epidemija dep ajdatan). Onьн kereginde kol kyci le çatkandardьң su kadьгып

kiceer kereginde ictin tif dep ooru la çenizeteni syreen kereky neme volup çat.

Sotsialist çazaly kereginde alvaty hozjajstvonyñ eñ kereky vudyreten keregi çañ turatan kadralaryñ toozñ, onyñ koreñ-çakşyñ, aajñ ötkylerine ekinçi veşçyldykyñ bistiñ aldvybsta turguzup turgan, bir kezek zadacalary var. Kapitalist talalarynda deze ekonomiceskij kyzalanyñ kamanyna vasyrganyna ulam uzyk çokko iş çok keregi tam çaanap, iştejten kizilerdiñ tooz köptöp çat, çe SSRS-ta promşlenostyñ ködyrylip turganyna ulam iştejten uluz, kyçi çedişpej turgan vildirtip turu.

Ogo tuda kereksep turgan kereginen ulam kadralar kereginde çenizer zadacazy tam-la çaanap turu. Oorulary çavyzadyr çenizeteni, vaza işmekcilerdiñ su kadgy keregin tnydyr salaryñ, sotsialist çazalyñ kadralaryñ, vaza-da tnydyr salar keregin çarandyr salary syreen kerek volorgo ucurlu. Ictin tif oorudy tam ar taragan, sotsial çazaly çarandyrar kereginde tutak ederin, kol kyçi le çatkandaryñ volgon-lakizi ony bilerge kerek.

Talanyñ icindegi alvatyñ çyrym-çadyñ çarandyrar keregi, çurt hozjajstvonyñ kollektivizatsiya keregi, vaza vaştapky veşçyldykyñ vudyrgen kereginde aaj volgon, tala çerivistiñ su kadgy keregin çarandyrarga vazany tözöergö çuguş oorular la çenizerge iş keregin çarandyrarga öji çetken. Ekinçi veşçyldykyñ sotsial çazaly

zalı çajılganьnan ulam bistiң tala çeribiste çuguş oorulardı sraңaj çok ederine argazьn verip çat.

Ekinci veşçıldықтың өjinde kol kyci le çatkandardьң kul'turnьj çyrym-çadьzьn, onon do arь çarandьrarga argazь var volor, onдыj өtkyrgen keregineң ulam oorularды tam arь төmөндөdip salar, vaza SSRS-тың çurt alvatьпньң su kadьgbь keregin тыңдыр salar.

Çuguş oorular, ogo çaan ictiң tif ooruzь su kadьgbь keregin udra kol kyci le çatkandardьң çyrym-çadьzьna kaan tuzunda çedişken, syreen uur encizi volor. Bu kapitalizmadanь biske çedişken encibisti vastra arga-kyci le çok ederge kerek, ogo tuda SSRS -тың ekinci veşçıldықтың өjinde klass çok sotsial овşcetvонь төzөrine temezip voluzarьna kiceerge kerek. Su kadьgbь keregin çyrym-çadьzьna vaza proizvodstogo өtkyryp salza, овşcestvоньң azranar kursagьn, çurtaп turgan çerlerin, vaza onon-do өskө kul'turnьj kerektirin çarandьrьp, trudтың aajьn, vaza çyrym-çadьzьпньң sa kadьgbь keregine ulaj çeңizip turtьzar volzovьs, bistiң tala çeribiste kьrgьn oorulurды sraңaj çok ederine bis çedineribis.

Ictiң tif dep ooruzь—çuguş ooru

Ictiң tif ooruzь kanajьp kizee çugup çat

Ictiң tif dep ooru la çeңizerinde aaj volzьn

dep turgan bolzon, bu oorudь yurenip, bilip alar-
ga kerek, nedeң ulam volup turganьn, kanajьp
kizee çugup turganьn, onь toktodor aigazьn ta-
varga bilerge kerek.

Ictiң tif ooru-çuguş ooru. Æske çuguş ooru-
larga tyңej, ictiң tif dep ooru vaşka mikrovton
ulam tavььp çat.

Tif oorudьң taap turgan mikroвь, kiziniң
edine kirele көптөр, koron с ь g a r ь p ,
kiziniң çyregine çamanьn çetirer koron volьp
çat. Onьң kereginde ictiң tif ooruga oorugan
kiziler çyregi ujadaganьnaң ulam өлө veteten.
Kezikte ooru kizilerdiң ujadagan çyregi vastra
çyrym-çadььna çada kalatan.

Ictiң tif oorudьң mikrovtorь kiziniң orga-
nizmazьna kirele көптөр, ononç ulam kizi oorьj
berer.

Bu mikrovtor kiziniң edine oos azra: cile-
kej-le, suu-la baza kursak-la çava karьnga өдyp
ononç arь icegezine çeder. Ictiң tif ooruu tuzun-
da kiziniң icegezi oorьp çat. Su kadьk kiziniң edi
kijmi kirly bolzo, ictiң tif ooruga oorьj bereri
belen volor.

Ictiң tif ooruzь kanajьp өдyp çat

Kizi kenetejin oorur emes, tiftiң mikrovtorь
kiziniң organizmazьna (edi-icine) kirgen kij-
ninde on төрт kyn өtkөн kijninde oorur.

Ictiң tif ooruzь vazьnda bildirbej, çeңil vaş-

talьp çat, vaştap vazь ooryь, kursaktanar kyyni çogolo berer. Ooru vaştalğan aldьnda vařtapkь kynderde oорuzьna çendirvej-de turza, iştegen izine kyysi nip, tyrgen cьlap turar. Bu vařtapkь kynderdiң oјinde onьң temperaturazьn (ediniң izy soogьn) kemçiir volzo, ol çyk-le eрe kodyrylgeni volor. Kyn-le toozьna ediniң izyу, uјadaary, vařtьң oорuzь tam çaanap, tьңьp turar. Uјkuzь kelvej, ici tujuktanьp, uurular ooryj berer. Ooru vaştalğanan-la kijninde kiziniң tili kurgap, evrede ak neme-le çapřььp salgandyj volor.

Ekince nedeleden aрь ooru kizi çovogonьnan ulam çatkan tözögieneң turup volvoj, çada berer. Ekinci nedeledе tözinde, belinde, vaza ici uştynde taraan ařtьң caragьna tyңej ak-kьzьl eңdy temdekter cьğьp көryne berer. Bu cьkan **menderdi** „tiftiң rozeolozь“ dep ajdatan, olor kiziniң edinde kaa-çaa cьğьp, көskө çyk-le көryпvej turar; onды ucural tuzunda taskavağan kiziler, onды vuldirvej cьkan **menderdi** көryp-te volvos.

Ekinci nedeleden aрь ooru kiziniң aajь tam komojtьp, edi tьң izij berer, arazьnda sagьzь-ki-rip, cьğьp, vazь syrekej tьң oорup, uјadaј berer. Ol tuzunda arazьnda tujuktangan, ici çeңilip, kьçьktaj berer. Bastra ekinci, ycynци nedeleniң oјinde ediniң izyу çavьzavaj, izy voјьпca volor.

Arazьnda tif ooru vařtalğanьnan ala ycynци nedelezinde çetkerly neme(osloznenije) tavь-льp icegezineң kaң aga vereteninde de maat çok.

Ol munañ ulam वोलो bereten, tii ooru tuzunda kiziniñ icegezinde valular съгьр, оноң арь кан ага bereten. Көр кан акканьнаң ulam ooru kizi өлөрinen de кььр volvos. Оньң kereginde tif ooru kizini severlep dieta азьра tudup, çarangadьj, çеңil sujup-kajnaar kursak verip turatan. Kandьj la uur-kattu kursaktan ulam icinen кан ага vererinen maat çok. Ooru kiziniñ suragь аажьнса, doktordоң çөvi çok-ko volgon-lo kursaktь verbes kerek.

Tifka oorugan kiziniñ ең artьk kursaktanar kursagь syt, mannanьң kaşazь (manna degeni ak tараanga тыңej аш), мун, тattu çaj, vaza kisel болор. Baştapкь yc nedeleniñ өjinde ooru kiziniñ kursagь sujuk болор ucrulu. Kattu kursaktь verbes kerek. Tөrtinci nedeleden арь ceckelegen et, vaza ak kalaş verip turarga kem çok болор. Oorudaң çazььр, vol'nitsadaң cьkan kijninde yc nedelenniñ өjinde, onдыj тың emes dieta азьра воььн tudunarga kerek. Dietanь doktor аждьр berer.

Ictiñ tif ooruzь syreen kattu ooru болор. Ooruzь vaştalganaң beji, çеңil, but vazьna vazьp, oorular-ta turgan volzo, оноььр ederge çarabas, neniñ ucun deze tif dep ooru korkuştu ooru. Ictiñ tif ooruzь çеңil de өdyp turgan volzo, ucunda oorugan kizi kenetejin өlөrdөң-dө maat çok.

Ooruzь çеңil өdyp turgan da volzo, ooru kizi төrtinci nedeleniñ vaştalganьнаң арь bildirpesten sagьзь kirip, ediniñ izyy emeştен serip,

kursaktanar kyyni kelip, tötinci nedelenin ucunada ooru kizi çazyla berer, ooru kattu-tyñ volgondo, 8-10 nedelege çede bereten.

Ictin tif ooruga kandьj-da çenil oorup turgan kizini vol'nitsa aparьp salarga kerek. Bu oorudañ çazylarь, emeze öleri ooru kizini açaarьp көргөнинең ulam voloton. Tifka vastьpьp oorulagan kizini көрөтөni eң kerekty nemezi ol volor. Oorugan kizini açaarьp көрөтөni vol'nitsada çatkanьndьj aьlda ol kzezi көрөri kyc volor. Tif ooruga vastьrgan kizini көрүp, oo volьş bererin bilerge kerek. Bilbej, çastra etkenineң, arşamьktañ artьk neme volbos.

Сьp-сьп, cike emdegeni eң çaan ucural volor. Temdektegezin, icegezineң kenetke kan aga bergen tušta өjinde emdeze ooru kizini argadaganьnañ-da maat çok volor. Ooru kizini vol'nitsaga aparьp çatьrgьs-sa, ajlandra çatkan çurt kizilerdi çuguş oorudañ korulap, severlenieri-de volor.

Ictin tif ooruzь tijbes kiziler baza-da var

Ictin tif ooruga bir kattap oorugan kizi, ekincizinde oorubajtan. Ondьj kizilerdi bu ooruga çenirьbes kiziler dep ajdatan. Ondьj çenirьbezi, emeze immunitet, neniң ucun volьp çatkan deze, tifka oorugan kiziniң kanьna, tif koronьna udra çenizer koron bydeten. Ondьj koron, oorugan kiziniң kanьnda vastra çyrym-çadьzьna ça-

dakalatan, tif ooruga kattap oorubaj ceberlep turar.
Ictiñ tif ooruga kezik kiziler çendirbes boloton

Ictiñ tif ooruga çaantajьn kandьj kizi oorujtan

Su kadьk kizilerden өskө, ictiñ tif ooruga (çaantajьn oorujtan) kardь-icegezi oorulu çersmek kiziler volor. Çaantajьn сьскактанар, ol emeze ici tujuktanьp, сьсьp volvos kiziler oorььrga belen.

Сьскактаар өjinde kardьннң sөlyzininde turgan tustu kislotazь төмөндөp, astaj verer. Tustu kislota deze ictiñ tif ooru udra çyrekej шibe-leer neme volor. Kardьннң sөlyzinindegi tustu kislotazь suu- kadьk edip, orudьң mikrovtorьn өltyryp salatan.

Arakь iceeciler, arakь icpes kizilerdiñ ooruga oorujtanь ozocьl volor. Arakь iceten kizilerdiñ oorugan ooruzь kattu тьң voloton, өlymi de as emes voloton.

Ictiñ tif oorudьn сьгьp, çajьlp turgan çuguş çeri

Ictiñ tif ooruga oorugan kizi

Ictiñ tif ooruga oorugan kiziniñ, onьң sijgen sidiginde baza сьскан vогьnda kacanda tif oorudьң көp mikrovtorь voloton, onьң keregin-

de çuğuş oorudь tařkadьp, çajьp turganь kizi volon

Оньң kereginde ooru kizini көрүp, kijni-
neң arь vazьp turgan, kizi ooru kizige, оньң tu-
dungan kavьngan nemezin альp, çuup salgan
kijninde koldorьn samьn la çaantajьn pьzulap,
çunup turarga kerek.

Koldorьn çunvaj turgan kizi, voььnaң өskө
de kizilerge çuğuş oorudь çukturup salar. Оньң
ucun, ictiң tif oorudь „kirly koldorьньң ooruzь“
dep ajdatan. Kirly koldorь la ooru kizee tijip, ol
emeze оньң tudungan nemelerin альp çyryp, ice-
ten kazan--ajagьna, çijten aş-kursagьna ooru çap-
şьньp, өskө su kadьk kizileridi oorudьp salar.
Onoң uiam ajьldagь vastra vilezi oorьj verer.

Kirly koldorь la uj saaza, ol sytke-de oorudь
çugup salar.

Temperaturazь өrө (izy) volzo ictiң tif
mikrovtorь çadьp volvos. Sytti kajnadьp salza,
vastra mikrovtorь өlө verer. Ondьj kajnatkan
sytke ooru çukturvas. Çuğuş oorulu cij kajnat-
pagan sytti icken kijninde, ictiң tif ooruzьna
oorьj verer.

Sytke tyңej suudь-da çuğuştap salar. Tem-
dekter көrөli, ooru kizee, ol emeze оньң tudun-
gan nemelerin альp çyrece, koldorьn çunvaj, suu-
lu көnөkten аjak la suzьp, bir savarьn suuladьp
salza, ol көnөktө vastra suuzь çuğuş volon, онь
icken kiziler энcoзь oorьj verer.

Tif oorulu kizi maalada, ol emeze maala-

ның қанында сижіп, сьсьр турған болзо, маалың салған азын, қуғуш суу ла сугартыр турған болзо, микровтор қава қери ле маалаң салған азына өдөр, онды огородтың азын, азындра, қунбай қиір болзо, тыңей ле иктің тиф ооруга ооры берер.

Онды болгондо, қуғуш оорудың оорудан ер-қолы вақка вақка болор: 1) оору кизидең улам; 2) иктің тиф микровторы ицетен сууга өдур, ол суды иккенінең улам; 3) иктің тиф микровторы вақка, вақка қиітен курсактарға өдур, оны қигенінең улам оору тавылыр қуғар.

Batsilo альр қырецилер

Іктің тиф қуғуш ооруу кизинің ицеgezінде тиф микровторы (batsilalarь) қадыр, қайыр, таркадыр турған вақтамьзы кизи болор. Онды оорудан қазылған кизилер, узак өјіне иктің тиф оорудың, војында альр қыретенің, қаан уыредуылы кизилер қатар, биліп алғандар. Сижген (sidigi-le), сьскан (вогы ла) қава, олар, војынаң иктің тиф оорудың туру микровторын, batsilalarьн сьгарыр салатан. Онды кизилерди batsilo альр қырецилер деп ајдатан.

Қасанда оорувған кизилер, војында batsila альр қыреци бар волыр қат. Іктің тиф ооруга оорувай, су кадык қыргенде болзо, онды кизилердің кереги иктің тиф ооруга оорудан кизилер ле қуукташқаннаң улам, војының ицеgezінең сьғарған (sidik, вогы ла қава) иктің тиф оорудың туру микровторын (batsilalarь) сьгарыр қат.

İctin onđy tif oorudñ batsilaların çajır, farkadır iurgan öji bir kanca nedeleler, arazında bir kanca aj ödyp turar, onñ kereginde batsilalu kiziler kandıj çetker çetirip turgan onñ arı çart volvol kajıñ. Aş—kursak beletep, kazancı volup, kazan azır turgan işçilerinde, ne le kursak sadır turgan saducylarında batsilalu kiziler var volzo, onđy kiziler ancadala çetkerly kiziler volor.

Onñ kereginde ictin tif oorulu kizilerdin kijnineñ köryp turgan, çazylır cıkan kizilerdin ortozında batsilalu kizilerdi çartap, cıgar keregi-le çenizerge kerek.

Ancadala, çurt alvatılñ ne le kereksiner nemeierdi alır, verip turgan, iceten suuzın, sydin, kalazın vaza öskö-de kursaktanır azın, verip turgandardın ortozında batsilalu kizilerdi açaarır, rızulap körerge ucurlu. Kursak beletep turgan kizilerdin ortozında batsilalu kizilerdi taap alğan kijninde, olordı professional'nyj izineñ cıgarır salala, ovşcestvo onđy caan çetker çetirbes kerekke turguzarga kerek. Batsilalu kiziler su kadıgı kereginde açaarır köröten kizilerine vaşadır, vojı vojın çart, cike çol-la vararına vaza ajıl icindegi tudunar nemelerdi aru cek tudunarına uyrenip turzın.

Ovşcestvonıñ ne le kursak çetirip, verip turgan işçileri mundıj nemeni bilerge kerek, olordın ortozında ajısa volzo, batsilalu kizilerdi çartap tapagan-da volzo, onđy kiziler vastra su

kadьgь kereginde ovşecestvonьң kursagь kereginde iscilerge turguskan gigijeneniң ezizin kьjl-tazь çokko, syreen vydyrerge ucurlu.

Сьтмьп

Ictiң tif çuguş oorudь ancadala сьтмьндар çajьp çat. Kan-la сьскактаар oorudь, xoleranь, vaza onon do өskө karьp-icegeziniң çuguş oorudь сьтмьндар çajьp çat. Tura icinde çatkan сьтмьндар, воjьпнң видь la aparatan mikrovtordьң тоозь altь millongo çuuk volorьп vodop алган. Nemeni çaanadar şili өtkrө сьтмьндь көрөp volzo, onьң vastra edi, vaza буттарь aajь çok көp kьldar la çavьльp kalган көryner. Kandьj-la çadьp, cirip turgan nemelerdin ystyne сьтмьп vazьp çyrze, ol kьldarьna mikrovtor çapşьпьp tutar. Сьтмьндар сьсьp-sijip turgan çerine ucup, ictiң tif oorulu kiziniң sijip-сьскан çerine-de tavarat, onьң kijinde kiziniң kursaktanar aзьna oturup, ictiң tif mikrovtorьп oo çajьp salar.

Ictiң tif oorudь tarkadatan сьтмьндар-la çenizer aldьnda ozo aзьndra keregi çok, taştamьk nemelerdi төгyp turgan, nele-nemeni arсьp, çok ederge kerek. Сьтмьндар воjьпнң сьтмьrtkalarьп ucuragan kandьj-la çerge salatan, ancadala сьсьp-sijip turgan çerine, vaza cirip turgan nemelerge salatan.

Onьң kereginde aş-kursak beleteer kuxnja-daң, kandьj-la taştamьk nemelerdi төгөp oro-

пъ аськ, воş salbaska kerek. Kandъj-la taştamъk keregi çok nemelerdi, stenezin tuj etken kajьсaka төгүр, устын чакшь çавуу la çаар турарга kerek. Kızınıñ sijip—сьсьр турган çerine-сьмьндар өдө verbezин деп, vaza-da çазар etken çаву la çаар турарга kerek.

Su kadъk kereginde турган kıziler, sadulu vazar çerin, vaza өskө-dө аş kursak çadar sadulu çerlerin, çаантаjьн көрүр турарга ucurlu. Bu kerekke su kadъгъ kereginde турган овşcestvonъ inspektorlorъ syreen kerekty voluzьн çetirerge ucurlu volorgo kerek. Сьмьндардаң şiveelener kereginde, kandъj-la produktalardъ çаантаjьн çаар турарга kerek. Saducьлар sadьр турган kursagьн cek-aru tudarga kerek. Olor-dьң su kadъk keregin, doktor çаантаjьн көрүр турзьн деп ederge kerek. Ne le аş kursak sadьр турган оору saducьлардъ sadьştьrbaska kerek. Овşcestvonьң su kadъгъ kereginde турган inspektorlorъ sadьзр турган çerin, vaza produktalar salar çerin su kadъгъ kereginde тургuskan vastra gigijenаньң eezizin vydyryp турзьн деп, көрүр турарга kerek.

Suu

Ictiң tif ооруга оорujтан eki—чаңьс оору kızilerdiң оорузъ ваşka, ваşka çerinde, ваşka, ваşka çьлдың өjinde оорujтань çurt uluska он-дъj çаан çetker çetirvejten. Çe kacан ictiң tif

oorudьñ mikrovtorь su alьp icer çerine tabaa berze, ol tušta ictiñ tif ooruzь massovьj ooru volup çajьla berer. On, çys, muñ kiziler oorьj berer; gorodтьñ, çurt çerdiñ vaška, vaška tely- ginde ooru çajьlp, ajьldьñ ajlga tyrgen кө- cyp turar. Ictiñ ondьj tif dep ooruzьñ massovьj kezim, kьrgьñ ooru (epidemija) dep adatan. Suudьñ kezim kьrgьñ ooruzьñ ancadala cетker- ly voloton. Onьñ eñ çaan ucupь, suu alazan çer- in çastra etkeninen, baza kanalizatsijañь өtkyr- boginenç ulam voloton (kanalizatsija degeni tur- gan suudь agьñ edip salgañь volor).

Ictiñ tif oorudañ өler өlymin çavьzadarga, iceten suu keregin, baza kanalizatsijañь өtkyre- teni tuduş çava kerekter volor.

Gorodtor çerinde, çarandьrgan suu alar çerleri var-da volzo, ondьj çerlerine (vodopro- vod) çer ysty le өskө suu өdyp, kozulup turgan volzo, suudьñ kezim—kьrgьñ ooruzьñ ondьj uc- ral tuzunda voloton. Ol tuzunda kьska өjine bir kanca muñ kiziler oorьj bereten. Ondьj ke- zim, kьrgьñ ooru tuzunda vodoprovod suudьñ mikroskop өtkrө şinzilep көrgөndө, ictiñ tif oorudьñ mikrovtorь көryne berer.

Иceten suudьñ kirlengeni çañьs-la çerdiñ ysty le sidik-vokтьñ nemezi suuga kozьlp, agьp turgan kereginenç volor emes, çe ononç do vaş- ka көp ep-çol azьra tabьlatan. Gorodtordьñ өt- kyrgen suuzьñ arulajtan filtr dep nemezi koo- moj iştep turgan volzo, ondьj neme Peterburg-

ta kaan tuzunda bolgon, suu alar çerine (vodoprovodko) öskö suudan çuguş oorudьn mikrovtorь ödö berer. Çurt çerdiñ ne le kirly nemez in suuga agьzьp, suu ysty le çyrgen kerepterdiñ, baza kandьj-la kirlerdi suu çaar agьzьp, suudь kirlendirip turza, onon ulam çuguş ooru tavьlar.

Vodoprovodtьn suuzь kirlengeninen ulam, kanca muñ kiziler oorьj vereten. Suudьn kezim, kьrgьn ooruzь eñ syreen çetkerly neme volor.

Ictiñ tif ooruzь, suudь çarandьrvaj kiceevengen kereginde, koştoj varьp turgan oorudьn çorьkсьzь volor.

Iceten suudь, baza kanalizatsija keregin çarandьrарь eñ ozo kiceep vudyreten kerek volor ucurlu. Suudь tös çerinen alьp turganь eñ artьgь ol volor. Suudь trubalar ötkrö çartap, edip agьstьrar volzo, ol tuzunda çuguş mikrovtor kirip volvos. Vodoprovodtьn trubalarьna suu kirer aldьnda suudь xlor dep neme le, ol emeze suudь arulajtan (filtr) azьra arulap çat. Filtr dep nemeniñ iştep turgan izin, su kadьgь kereginde turgan kiziler syreen şinzilep, көyp turьn dep ederge kerek.

Su agьzьp turatan vodoprovodь çok volzo, suu alar çerleriniñ eñ artьgь artezianskiy kazьnть suuzь, baza kara-suular volorgo kerek. Iceten suudь acьk-agьn suudan, köldөrdөñ, ol emeze viuntulu çerlerden alьp icerge çetkerly neme volor. Ondьj suudь kajnadьp алган kijninde icse, kem çok volor.

Kanalizatsija

Ictiñ tif çuğuş ooru-la çenizeri en artыk argazы, ne le taştamыk nemelerdi төгөтөн çerlerdi aru-cek volзын деп көрүп турарга керекty. Оныñ kereginde kanalizatsija çazaı keregин vaza da kiceer керек. Kanalizatsija ne le taştamыk nemelerdi çurt çerlerineñ raak agызыр, ondo çalañ çerlerinde çajылыр, çamanыñ çetirbes volor.

Sarы suuzы agыñ suuga kirip koluşpazyн деп, syreen көрүп kiceerge керек. Ancadala, onдыñ neme kazыnty, vaza agыñ suudañ alыp ice-teni de voloton. Оныñ kereginde kazagan—cu-landardan, taştamыk nemelerdi төгөтөн oro çer-leriniñ suuzы kazыnty suu la koluşpaj turзын деп ederge керек.

Suulardy, vuuntulu suu çerlerdi aru-cek volзын деп kiceerge керекty. Оныñ kereginde ne le taştamыk kirly nemelerdi suuga өtkyрbes-ke керек. Kiziniñ ne le kijimin çunatan çerlerin, gorodтыñ, ol emeze çurt çerdiñ тыстында төмөngi çанында agыñ suudyñ ucunda vөлып, сыгарыр salarga керекty.

Kiziniñ sijip-сыcatan çerlerin aru cek volзын деп, kynnyñ zajын dezinfektsija edip turarga керек.

Kursaktanar produktalar

Ictiñ tif kezim ooruzy çajылыр турганы kursaktanar produktalar aзыра çuғuzыр, ucuraldu

neme onoң-do ulam voloton. Çe ondy da vol-
zo, kursaktañ ulam tavylyp turgan kezim, kыргып
ooruzь suudañ tavylyp turgan kezim, kыргып
ooruzьndьj massovьj emes volor.

Ancadala, kursaktың produktazьnañ eñ artыk
çetkerly nemezi ictiñ tif oorudьñ mikrovtorь
sytkе tavaгьp kirgenineñ volor. Sytkе kirgen
mikrovtor тырген өзүp, көптөj verer. Olor kana-
jьp sytkе tavaгьp kirgen deze, kirly koldorь la
syt urar nemelerdi çunganьnañ volьp çat.

Sytteñ vaška tif oorudьñ çajьlar eñ çaan
ucurlu nemezi kirlengen maalanьñ azьnañ ulam
voloton. Ictiñ tif oorudьñ mikrovtorь maalanьñ
çer-kыrtьzь kirlengeninen ulam ogorodтьñ azьna
ooru çugar, ooru çukan suu la maalanьñ azьp
sugarza, ne le kirly neme ogorod icine kirgeni-
neñ, onoң-do vaška, vaška nemedеñ ulam
voloton. Onьñ kereginde ictiñ tif ooruzь çugup
turatanь maalanьñ azьp çunvaj, cijge çip tur-
ganьnañ ulam voloton.

Maalanьñ azь, vaza onoң-do өskө kursak-
tanar produktalarь kirly koldordon, сьтьндар-
даñ vaza onoң-do өskө nemedеñ çugup çat.

Ictiñ tif ooruga oorujtan eñ artыk өji çaj-
дыñ-kystiñ ajlarьnda voloton.

Ictiñ tif dep ooruzьnañ vojьp kanajьp severleer

Kol kycile çatkandardьñ ortozьnda ooru la
çenizer kereginde sovet vaškaruudьñ çedingeni

syreen çaan kerek boldь. Sovet başkaruudьñ bu kerekke çedingeni munañ ulam volgonь dep ajdar, kol kyci le çatkandardь su kadьgь kereginin suragь aяlandra massalardь kacanda volzo, organizovat ederin vilerineñ volgon. „Kol kyci le çatkandardьñ su kadьgь keregin kicejteni kol kyci le çatkan vojlorьññ keregi volor“ dep su kadьgь kereginde sovettin turguskan lozungь onьj volgon.

Ictin tif oorudañ vojьñ, vaza aяlandra çatkan kizilerdi vojьññ çyrym-çadьzьnda su kadьgь kereginde çakarьp bergen, ne le kereky aajьñ vydyrer volzo, kandьj-la kizi bir kezek öjinde çuğuş oorudañ severlener argazьñ taap alar.

Kol kyci le çatkandardьñ arga kyci le çyrym-çadьzьnda, vaza proizvodstvodo su kadьgь kereginde ötkyreten vaštamь kereklerin sanitarьñ minimum dep ajdatan.

Su kadьgь kereginde aldьnañ vojь kezim kьrgьñ ooru la çeñizeteni

Syrekej katulap ötkyreten mundьj ezilerdi unutpaska kerek:

1. Kirly koldorь la çyzine vaza icer kursagьna tijdirveske kerek.

2. Kursaktanar aldьnda kьjaltazь çokko koldorьñ çuurga kerek.

3. Kajnatpagan cij suudь icpeske kerek.

4. Kajnatpagan (cij) sytti icpezin.
5. Өskө kizile bir ajaktan kursaktanвазын.
6. Maalanьң cij aзын, vaza fruktalardь çir aldьnda kajnatkan suuga çakşь çunup alar.
7. Kursaktanar produktalardьң kacestvozь koomoj volzo kursaktanvaska kerek.
8. Kursaktanar produktalardь cьмьндardan ceberleerge kerek.
9. Spirty napitkalardь (arakь, сыра, оноң-do өskөzin) icpeske kerek.
10. Qardь-iceeniң kandьj-la vaştalğan ooru-зын udatpaj doktorgo uguzarğa kerek.

Ictiң tit vaza оноң-do өskө çuğuş оору-larğa војь-da ооривай, vaza evrede çatkan kizilerdiң su kadьғын ceberlejten kereginde, onды turguskan eezilerin (minimumдь) kandьj-la kizi vudyrege ucurlu.

Su kadьгы kereginde turguskan eezilerin minimumдь vudyryp çyrer volzo, kul'turnьj yureduyziniң taskadarьna, aru-cek çyrer keregi le çeңizerine yurenip alarьвьs.

Војна салдырар privivka азыра ceberleneteni

Ictiң tif çuğuş оору udra ozo aзындра ceberleneten keregi војна салдырар (privivka) dep neme volor.

Privivkanьң çetireten tuzazь mundьj, tifka ооруган kizi, ekinçi katar ооривайтан. Ol mu-

nan ulam voloton, oorugan tuzunda kiziniñ kanında tif çuğuş ooruu udra koronь udurlazatan. Cenemel iş edip etkyryp turgan çaan yuredyyly kiziler bilip algandar, ictiñ tif oorudьñ tyry mikrovtorь kiziniñ edine kirerde koronь udurlazьp turatan. Çe klziniñ organizmaga elgen-dø mikrovtordь kijdirip salza, kiziniñ kanında koronь udurlazatan.

Onьñ kereginde ictiñ tif oorudьñ bir kezek toolu mikrovtorьn alala, olordь izy temperatura la eltyryre le, onьñ kijninde olordь ooruvagan kiziniñ terezi aldьna kijdirip salatan. Onojьp 2-3 kattap edeten. Ondьj nemeni ceberleneten privivika dep ajdatan.

Privivka kizini tьñ oorulatpas, korьn da çetirves. Privivka kijninde balulatkan çerinde ondьj çaan emes tizik cьgar, vaza bir emeş sookko tonьrar edi izijr. Ondьj neme udavaj ødø verer, çe kizi deze bir kanca ajga, arazьnda bir cьlga ictiñ tif dep ooruga çendirvej çyurer; ondьj kiziler arazьnda oorьj-da verze, privivka saldьrbagan kizilerdeñ ictiñ tif ooruga oorujtanь as volor. Privivkanь tif kezim kьrgьn ooruu vaştalğan tuştа saldьratan.

Ictiñ tif ooruzь vaştalğan kijninde kьjalta-zь çokko vastra taştamьk nemelerdi çuur, arulap turgan kizilerge, vodoprovodko turgan sluzaşcьjlarga, kursak edip çuur kizilerge onon-do øskø çuğuş ooruga oorujtan çurt kizilerdiñ gruppalaryna saldьrarga ucurlu (temdektegezin, çuu

tuzunda turgan cerylerge, çazal la, remont kereginde turgan işmekcilerge).

Ictiñ tif ooru la çenizeteni—kul'turnyj revoljutsija kereginde çenişkeni volor

Bicik bileri as çurt çerlerinde ooru тавьларъ, baza ełeteni bicik biler çerlerinen artıktajtanıñ ozodoñ veri çarlu volgon. Ondıj neme çart volvoj kajıbn. Çuguş oorulardı ozo azındra ezedip bilerin, baza su kadıgъ kereginde turguskan eezizin vudyreteninen ulam çuguş oorulardañ ceberleneri, bicik-bilik biler tuzunda çenizerge çenil volor.

Oorular-la çenizerge aaj volor keregi çыгыр volzıbn dep, su kadıgъnıñ bilbes kereklerin bastra çok ederge kiceerge kerek.

Eryyl volup çyreten keregi le çenizeteni onon-do tımın kerek volbos. Arakъ kiziniñ organizmanı ujadadıp, su kadık çyrer konogъn yrer, kandıj-la oorularga, oo çava ictiñ tif ooruga vastıbr ooruladıp çat. Onon vaşka su kadık kereginde otkyreten, bastra kul'turnyj izin, arakъ tutadıp çat.

Bistiñ ortoızvısta kandıj-la şok çetireten taskagan kerekteribisten tort ajrılganъ çok, su kadıgъ kereginde çenizerine kul'turnyj izin tutadıp, onon ulam kezim, kыгъn oorulardıñ çolıbn acıp verip çat.

Oorulardı tımındodergo, oo çava çuguş

oorulardь çavъzadarga RSPFSR-ның çon kereginde turgan komisarijatъң sovedi 1930 çыдын çaj өjinde su kadьgь keregin өtkyrerine, vaza kezim, kьrgьn oorular-la çenizerine postanovlenije сьgargan. RSPFSR-ның ÇKS-di çonның su kadьgь kereginde turgan komisarjadь la kьska srokko ictiң tif oorudь çavъzadьp salзыn деп, onды) иш керек өtkyrzin деп çakarьp салды.

Bastra kol kyci le çatkandar vu сьgarga postanovlenijeni билерге керек, vaza su kadьgь kereginde turgan organdarga volузыn çetirerge керек. Kьrgьn oorular-la çenizerge aaj volзыn деп—biske kapitalist—burzujlardaң çedişken encizin vastra kol kyci le çatkandardьң massazь la, vaza çon organizatsijalarь bir aaj aktivньj volup, vu kerекke volузыn çetirer volzo, çendirbes aajь onon ulam volor.

Su kadьgь ucun kezim, kьrgьn oorulardьң өtkyrer izin, төstөң ala çaңьrtьp, vaştaarga керек. Kol kyci le çatkandardьң su kadьgьn сеberleerge mergendь—ercimdy иш өtkyrup çenizerge керек, vu kerекke vastra овşcestvonьң иşcilerin çuunadьp, tartьp alarga керек.

Ozo aзыndra plan turguzarьna çenizerge керек, su kadьgь kereginde kandьj-la ов'ekterin şinzilep, çartap alarga керек.

Su kadьgь kereginde, minimumды kezim-kьrgьn oorular-la çenizerge, minimumды çerdin aajьnca, çurt zajьn, gorod zajьn ederge керек. Sanminimumды predprijatijalarda, kolxoztordo,

sovhozlarda, çatkan turalarda, obşcestvennyj stolovojlarda, jasijalarda, şkoldordo, baza onon-do eskø çyrym-çadъzъnkul'turnyj edip, kicejten ucuzdenijalarda ötkyрге керек.

Sanminimum iş keregin bastra kollektiv-tyñ clenderi, su kadъgъnyñ jacejkeleri, profsojustyñ, partijanyn onon eskø obşcestvonyñ organizatsijalary ötkyрге ucurlu.

Su kadъgъ keregin işmekci-le baza obşcestvonyñ aktivtary-la vojь aldynañ turup izin çava ötkyryp turzyn. Su kadъgъ keregin ötkyryp çarandьrarga başka başka kollektivter zajьn, ajldar, kommunalar, kvartiralar baza stolovojlor zajьn sotsial mөrөj dogovorlor edip salarga керек. Su kadъgъ kereginde ötkyreten izi vacyñ sroktu volot volzo, ondy ucural tuzunda işti mergendy ezizi le ötkyрге ucurlu.

Trud işti baza çyrym-çadъzъnyñ su kadъgъnyñ aajь kereginde, kezim, kьrgьñ oorularyla çenizerine, onyn kereginde turgan organdary syreen kiceep turzyn. Başka, başka proizvodstvolordo kizee arşamьk çetireten keregin ьraadьp, trud işti korulajtan kereginde zakon сыгарь, alvabь ortozьnda çarlu volzyn. Bastra kurortor, gorodtordo baza deremnede kol kyci le çatkan kiziler kereginde tuzazьn çetirzin dep etklegen. Dispanserler, çaңь vol'nitsalar, sanatorijalar, amьraar turalardyñ çazalyñ etirip, meditsinanyn voluş çetireten keregi tam çaranьp özyp turu.

Kol kyci le çatkandar tok, tuzalu çakşь kursak-

tanar oved alyp turzyn dep, çaan fabrikta—kux-
njalar baza obşcestvennyj sfotovojlordь çazalyñ
edip, kursaktanar keregin çarandyryp turu. Kizi-
ler çadar turalardyñ çazalyñ ötkyryp çat. İşmek-
cilerdiñ çadar turalary, kazь çanyña epty çak-
şь volzyn dep çazaglap çat. İşmekciler baza
olordyñ vilelerin podvaldardan (kazьntьlu çadar
çerinen) çakşь çaryk çadar turalarga köcirip çat.
Çyrym-çadyзь kul'turnyj volzyn dep kolxoztor-
dyñ, sovхозtordyñ, ucresdenijalardyñ çazalyñ
çaanadyр, keñidip çat.

Bistiñ tala çeribiste su kadyгь kereginde
izi kynnyñ zajьñ tam çaranьр özyр-turu. İşmek-
cilerdiñ çatkan gorod ucunda çerlerinde, baza
gorodtordyñ çuuk çanynda turgan çerlerinde,
onon-do öskө kicy gorodtordo, sovхозtordo,
kolхозtordo elektriceştvo, kanalizatsija, su alyр
icer keregin ötkyryp çat, çununar мылcalar, baza
kijim çunar turalar vydyryp çat.

İşmekciler voььnyñ amьrajtan öjin тыşкарь
kejde ötkyryp, baza su kadyгьnyñ keregi kul'-
turnyj sootu volzyn dep amьrajtan kul'turnyj
parkalar çazap çat.

Ucunda vu vastra iş kerektiñ ötkyryp tur-
gan kereginen ulam oorulajtan corularь, baza
өлөri cik çok çavyzap төмөндөj verdi.

1931 çьlda BSK(в)P-nyñ TK ijun ajda
өtkyрген postanovlenija aajьñca kol kyци le çat-
kandardyñ çyrym çadyзьñ, su kadyгьñ, çarandyрar
kereginde Sovet başkaruudyñ ötkyryp turgan

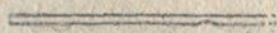
izi vastra kul'turnyj summazьna syreen aan aњь vklad kijdirgenine tynejlezip at.

Kol kyçi le atkandardьњ su kadьgь kereginde alvatьњњ yrym-adьzьњ arandьrarga, suu alьp iceten keregin, kanalizatsijanь, baza onoњ-do skө gorodtordьњ hozjajstvozьњњ kereginde plenumњњ turguzup сьgargan postanovleniezi, onдьj kereke vaštandьrьp saldь. Bistiњ tala eribiste sotsializm azalьp turu, kul'turnyj revoljutsija dyp turu, yzyk ok kul'turnyj, baza kol kyctylerdiњ adar yryminiњ keregi kөdyrylyp at.

„Kul'turazь etkil emes talada sotsializmanь tkyryp turgan keregi, symezi ok kerek volup at dep, bistiњ štyleribis aњьs kattap ajdьp turgan emes, e olordьњ endelgen nemezi mundьj, teorija aњьnaњ edeten izivisti, bis vaška usunaњ vaštaganьvьs, bistiњ politiceskij baza sotsial'њj perevorot, revoljutsijanьњ keleten kul'turnyj perevorottьњ ozosьь volup, e kandьj-da volzo, bis onьњ yzi aldьna emdi-de turganca turuvьs. Sotsialist talazь volorgo vu kul'turnyj revoljutsijanь tkyrgenibis, biske em tura etkil volor“ dep, Lenin ajtkan.

Biciktin ucury

	Str.
Sotsial çazaly-la kol kyçi le çatkandardyn	
su kadьgьn kiceeri	3
Ictin tif dep ooruzь-çiguş oorı	5
Ictin tif ooruzь kanajьp ödyp çat	6
Ictin tif ooruzь tijbes kiziler baza da var . .	9
Ictin tif ooruga çaantajьn kandьj kizi oorujtan	10
Ictin tif oorudьn cьgьp, çajьlp turgan	
çiguş çert	—
Batsilo alьp çyreeciler	12
Сьшьп	14
Suu	15
Kanalizatsija	18
Kursaktanar produktalar	—
Ictin tif dep ooruzьnan vojьn kanajьp severleer	19
Su kadьgь kereginde aldьnan vojь kezim	
kyrgьn oorı la çenizeteni	20
Vojьna salдыrar privivka azьra severleneteni	21
Ictin tif oorı la çenizeteni—kul'turnьj revo-	
jutsija kereginde çenişkeni bolor	23

Ответредактор Аргоков О. Н.

Рецензент перевода Сыркашев И. А.

Сдано в производство 25/V-1934 г.

Подписано к печати 10/VI-1934 г.

Печатных знаков в 1 п. л. 61.400

Формат бумаги 62X94/32

Наряд № 435.

Тираж 1500 экз.

Объем 1 п. л.

Облито № 1062.

г. Ойрот-Тура, типография имени Клары Цеткин,
филиал ОГИЗ'а

230 58

Ваазь 20 акса
Цена 20 коп.

На ойротском языке
Брюшной тиф
Перевод Тюмака И. Ф.

г. Ойрот-Тура, Социалистическая, №19